

LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO KODEKSO SISTEMINIŲ POKYČIŲ BŪTINUMAS

ROMUALDAS DRAKŠAS

<https://orcid.org/0009-0002-9244-9421>

Lietuvos Respublikos advokatūros Advokatų tarybos narys

Socialinių mokslų (teisė) daktaras, profesorius

El. paštas Romualdas.draksas@dmsp.lt

ĮVADAS

Praėjus dvidešimčiai metų nuo 2000 m. rugsėjo 26 d. patvirtinto Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso įsigaliojimo (2003 m. gegužės 1 d.), galima išgirsti įvairiausių nuomonių apie jo turinį: „nurašytas nuo Vokietijos baudžiamojo kodekso“, „sovietinis reliktas su politiniais intarpais“ arba „buvo madinga kopijuoti kitų valstybių įstatymų nuostatas, todėl ir kodekso rengėjai jas paprasčiausiai nukopijavo“ ir t. t. Pabrėžtina, kad toks požiūris į Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) kūrimo procesą ir patį BK yra klaidingas ir klaidinantis.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1990 m. liepos 18 d. nutarimu „Dėl darbo grupių įstatymų projektams rengti sudarymo“ buvo patvirtintos net šešios darbo grupės kodeksų projektams rengti, tarp jų – ir Baudžiamojo kodekso rengimo grupė (Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas, 1990). Prasidėjo sudėtingas baudžiamųjų įstatymų reformos procesas, kurio tikslas – parengti Vakarų teisės tradicijas atitinkantį baudžiamąjį įstatymą. Pirmiausia buvo keičiamos tik esminės, Lietuvos Respublikos Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui prieštaraujančios tuo metu vis dar galiojusio LTSR baudžiamojo kodekso nuostatos. Kartu buvo keliamas svarbiausias uždavinys – sukurti nacionalinį BK. 1994 m. V. Pavilionis ir A. Abramavičius rašė: „Sukurti stabilų naują BK sparčiai besivystančių visuomeninių santykių pagrindu yra labai sudėtinga <...> nes visuomeninių santykių raidos posūkius kartais sunku prognozuoti ir todėl iš anksto įstatymuose atspindėti“ (Pavilonis, Abramavičius, 1994, p. 93).

Reikia pripažinti, kad kodekso kūrėjų teisinė sąmonė kai kuriuos teiginius (Vokietijos, Lenkijos, Prancūzijos ir kitų šalių baudžiamųjų įstatymų nuostatas) *a priori* priėmė kaip teisingus. Buvo prognozuojama, kad naujasis BK užtikrins žmonių pasitikėjimą baudžiamuoju įstatymu, įtvirtins valstybėje teisinės tvarkos nekintamumą ir tvirtumą. BK projekto

rengimo grupės vadovas V. Piesliakas buvo įsitikinęs: „Naujo BK projektas yra modernus įstatymų rinkinys, kurio nuostatos atspindi šiuolaikines baudžiamųjų įstatymų vystymosi tendencijas ir šiuolaikinio baudžiamosios teisės mokslo laimėjimus“ (Piesliakas, 1996, p. 3).

Taigi kuriant, o vėliau ir įgyvendinant 2000 m. rugsėjo 26 d. priimtą BK, „be kitų svarbių uždavinių, buvo ir siekis turėti kokybišką nacionalinį baudžiamąjį įstatymą, saugantį valstybę, visuomenę ir kiekvieną jos žmogų nuo neteisėtų kėsinių“ (Švedas, 2006, p. 103).

Deja, ilgainiui įsitikinta, kad kai kurių baudžiamosios teisės institutų perkėlimas į Lietuvos BK nedavė laukiamų rezultatų. Pabrėžtina ir tai, kad Lietuvai, gavusiai tarptautinį pripažinimą ir tapusiai Europos Sąjungos nare, kartu ir jos baudžiamajai teisei, iškilo vidaus teisės suderinamumo su tarptautine teise problema. Prasidėjo nuolatinė BK normų kaita. Nuo kodekso priėmimo iki 2023 m. birželio 1 d. jis buvo pakeistas net 106 kartus. Pabrėžtina, kad BK normų kaita buvo ir yra labiausiai susijusi ne tik su supranacionalinio lygio baudžiamąja politika (pavyzdžiui, Jungtinių Tautų konvencijų, Europos Sąjungos direktyvų, Europos Žmogaus Teisių Teismo ir kt. tarptautinių organizacijų privalomųjų ar rekomendacinio pobūdžio teisės aktų įgyvendinimu), bet dažnai ir su Lietuvos politikų bei teisėsaugos institucijų siekiu kontroliuoti visuomenės narius pasitelkus aktyvesnę baudžiamąją intervenciją.

Mokslininkai (R. Drakšas, O. Fedosiukas, J. Prapiestis, G. Sakalauskas, G. Švedas ir kt.) ne kartą pabrėžė, kad šiandien įstatymų leidėjas, nustatydamas ar keisdamas baudžiamosios atsakomybės nuostatas, nebūtinai atsižvelgia į tai, kaip šie pakeitimai gali paveikti atsakomybės taikymo tikslingumą ir jos proporcingumą bei suvokimą, kurios padarytos veikos tikrai yra pavojingos ir kuriomis neabejotinai gali būti padaroma žala asmens, visuomenės, valstybės interesams, arba dėl jų gali kilti grėsmė, kad tokia žala atsiras. Beje, mūsų baudžiamosios teisės politikai vis dar būdinga nuostata, kad tik valstybė, nustatydamas teisės normas, gali nurodyti savo piliečiams iš jų reikalaujamo elgesio variantus. G. Švedas dar 2006 m. taikliai pastebėjo, kad daugumos politikų požiūrį į baudžiamąją teisę ir jos galimybes apibrėžia „teisinis fetišizmas (arba simbolizmas), t. y. manymas, jog baudžiamąjį įstatymą priėmimu automatiškai išsprendžiama viena ar kita socialinė problema“ (Švedas, 2006, p. 53).

Taigi šiame straipsnyje siekiama aptarti svarbesnes 2022–2023 m. atliktas BK pataisas ir atkreipti skaitytojų dėmesį į Lietuvos mokslininkų plačiau dar nenagrinėto BK normų sisteminio pokyčio būtinumą, atskleisti vis dar abejotiną įstatymų leidėjo požiūrį į teisingumo principo svarbą.

Darbo tikslams pasiekti taikomi istorinis, loginis, teisinės analizės, aprašomasis ir kiti mokslo tiriamieji metodai, kuriais siekiama atskleisti BK normų sistemiškumo problemas, kylančias dėl kintančių mūsų visuomenės vertybių. Pasitelkiant metodų visumą formuluojamos straipsnio išvados.

1. PASTARŲJŲ METŲ BAUDŽIAMOJO KODEKSO NOVELŲ APŽVALGA

Noras įgyvendinti rinkėjams duotus pažadus, įtampa visuomenėje dėl pandemijos, emigrantų antplūdis iš Baltarusijos, karas prieš Ukrainą, infliacija ir ekonominė recesija 2022–2023 m. galėjo lemti BK pataisų gausą. Lietuvos teisėkūros proceso intensyvumą skatina ir būtinybė perkelti į nacionalinę baudžiamąją teisę tarptautinės teisės nuostatas.

Pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas vien 2022 m. BK nuostatas keitė 7 kartus, iš jų 4 kartus keitė ir papildė Bendrosios dalies straipsnius. Šiuos pakeitimus įstatymų leidėjas grindė būtinumu derinti Lietuvos nacionalinės teisės nuostatas su pamatiniais Europos Tarybos sprendimais (Aiškinamasis raštas, 2022), deja, vis dėlto nepavyko išvengti baudžiamosios atsakomybės griežtinimo tendencijų.

Pavyzdžiui, 2022 m. balandžio 28 d. Lietuvos Respublikos baudžiamajo kodekso 60, 129, 135, 138, 169, 170, 170¹ ir 170² straipsnių pakeitimo įstatymu (TAR, Nr. 9434) papildytas BK sunkinančių aplinkybių sąrašo 12 punktą, – iš esmės sugriežtinta atsakomybė už veikas, padarytas išreiškiant neapykantą asmenims dėl jų odos spalvos ir etninės kilmės; 2022 m. spalio 10 d. Lietuvos Respublikos baudžiamajo kodekso 68 straipsnio pakeitimo įstatymu (TAR, Nr. 21163) Seimas pakeitė BK 68 straipsnio 2 dalį, – uždraudė naudotis specialiąja teise vairuoti kelių transporto priemones nuo vienių iki septynerių metų asmeniui, padariusiam kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimą, jeigu jam anksčiau jau buvo uždrausta naudotis teise vairuoti kelių transporto priemones dėl nusikalstamos veikos, padarytos neblaivaus ar apsvaigusio nuo narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų (BK 281 straipsnio 2, 4, 6 dalyse ar 281¹ straipsnyje numatytas nusikalstamas veikas). Reikia manyti, kad priimant šią įstatymo pataisą buvo siekiama pozityvių tikslų, bet toks teisinis reguliavimas, kai daromas poveikis tik vienai asmenų grupei (padidinant viršutinę draudimo naudotis specialiąja teise termino ribą nuo penkerių iki septynerių metų), vargu ar gali teikti lauktų rezultatų.

Kartu pabrėžtina, kad 2022 m. gegužės 24 d. Lietuvos Respublikos baudžiamajo kodekso 9¹, 118 ir 119 straipsnių pakeitimo įstatymu (TAR, Nr. 11875) buvo patikslintas ir papildytas BK 9¹ straipsnyje nustatytas teisinis reguliavimas, pagal kurį Lietuvos Respublikos pilietis ar užsienietis nėra perduodamas Europos arešto orderį išdavusiai valstybei. Seimas 2022 m. birželio 28 d. Lietuvos Respublikos baudžiamajo kodekso 51, 67, 724 ir 82 straipsnių pakeitimo įstatymu (TAR, Nr. 15557) panaikino BK 51 straipsnio 3 dalį kaip perteklinę normą, nustatančią, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę nuteistieji atlieka pataisais įstaigose, taip pat suredagavo ir suderino su Bausmių vykdymo kodeksu BK 67 straipsnio 2 dalį, 72⁴ straipsnio 3 dalį ir 82 straipsnio 1 dalį, keisdamas „pataisais įstaigų“ ir „laisvės atėmimo vietos“ sąvokas.

Pastaruoju metu atsakomybės griežtinimo tendencija itin išryškėjo, kai į Specialiosios dalies normų dispoziciją buvo inkorporuoti nauji papildomi nusikalstamą veiką kvalifikuojantys požymiai. Antai reglamentuodamas baudžiamąją atsakomybę už nepykanta ar išankstiniu šališkumu motyvuotas nusikalstamas veikas įstatymų leidėjas stengėsi nustatyti baigtinį sąrašą požymių, kurie galėtų būti būdingi nukentėjusiems asmenims. 2021 m. birželio 10 d. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija gavo Europos Komisijos oficialų pranešimą dėl Europos Sąjungos teisės pažeidimo procedūros Nr. INFR(2021) 2069 dėl 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pamatinio sprendimo 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis netinkamo perkėlimo ir įgyvendinimo Lietuvos nacionalinėje teisėje, todėl Seimas 2022 m. balandžio 28 d. įstatymu pakeitė BK 60, 129, 135, 138, 169, 170 ir 170¹ straipsnių nuostatas, numatydamas papildomus „odos spalvos“ ir „etninės kilmės“ požymius.

Be abejo, rasizmas ir ksenofobija kelia grėsmę asmenims, prieš kuriuos nukreiptas toks elgesys. Suprantamas ir Europos Tarybos siekis apibrėžti bendrąjį baudžiamosios teisės požiūrį į šį reiškinį ir užtikrinti, kad „toks pats elgesys būtų laikomas nusikalstama veika visose valstybėse narėse ir kad tokias veikas atlikusiems ar už jas atsakingiems fiziniams ir juridiniams asmenims būtų numatytos veiksmingos, proporcingos ir atgrasančios sankcijos“ (Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR). Šio sprendimo 4 straipsnyje pabrėžiama, jog valstybės narės turi imtis priemonių užtikrinti, kad „rasistiniai ir ksenofobiniai motyvai būtų laikomi sunkinančiomis aplinkybėmis arba kad skirdami sankcijas teismai galėtų atsižvelgti į tokius motyvus“. Straipsnyje pateikta alternatyva leidžia manyti, kad Pamatinio sprendimo reikalavimai būtų įvykdyti papildžius BK 60 straipsnio 12 punktą „odos spalvos“ ir „etninės kilmės“ požymiais. Kituose BK straipsniuose numatyti papildomus veiką kvalifikuojančius požymius vargu ar buvo būtina.

2022 m. balandžio 28 d. įstatymu buvo sugriežtinta atsakomybė ir už viešą pritariamą tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams, jų neigimą ar šurkštų menkinimą (BK 170² straipsnis). Papildydamas straipsnio dispoziciją nauju objektyviosios pusės požymiu, įstatymų leidėjas įtvirtino, kad asmuo už straipsnyje numatytus veiksmus atsako ne tik tais atvejais, kai realiai sutrikdoma viešoji tvarka, bet ir kai yra tikėtina, kad viešoji tvarka „galėjo būti sutrikdyta“. Akivaizdu, kad veikų, sukėlusių realių padarinių, ir veikų, galėjusių juos sukelti, pavojingumas yra skirtingas. Tokių padarinių atsiranda ne visais atvejais. Pakeisdamas objektyviuosius nusikalstamos veikos požymius, įstatymų leidėjas sukūrė ir asmens kaltės, t. y. jo sąmonės ir valios ryšio su veika ir padariniais, įrodinėjimo problemų.

Pastaruoju metu Lietuvos politikoje ir visuomenės gyvenime išryškėjo tam tikros veiklumo ir ryžtingumo, nukreipto prieš Rusijos agresiją remiančius Lietuvos piliečius ir organizacijas, tendencijos, todėl suprantama, kad tokia situacija buvo ir yra paskata

griežtinti baudžiamąją atsakomybę. Padėjimas kitai valstybei veikti prieš Lietuvos Respubliką (BK 118 straipsnis) ar šnipinėjimas (BK 119 straipsnis) yra sunkūs nusikaltimai Lietuvos valstybingumui, jos interesams. Šie nusikaltimai siejami su ryšių užmezgimu su kitos valstybės ar organizacijos atstovais, padėjimu veikti prieš Lietuvos Respubliką. Rusijos Federacijos karo prieš Ukrainą kontekste Lietuvos Respublikos Seimas nustatė tokį teisinį reguliavimą, kuris turėtų užkardyti bet kokią kėsinimąsi į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą ir konstitucinę santvarką. Antai minėtuoju 2022 m. gegužės 24 d. įstatymu dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojų kodekso⁹¹, 118 ir 119 straipsnių pakeitimo buvo padidinta šių straipsnių sankcijose nustatyta minimali terminuoto laisvės atėmimo bausmė: minimalus bausmės už BK 118 straipsnio 1 dalyje numatytą veiką dydis dabar yra nuo trijų mėnesių iki dvejų metų; už BK 119 straipsnio 1 dalyje numatytą veiką – nuo dvejų iki ketverių metų, o už šnipinėjimą, turintį veiką kvalifikuojančių požymių, – nuo trejų iki šešerių metų. Kartu už šias nusikalstamas veikas nustatyta ir juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė. Tokių baudžiamosios atsakomybės griežtinimą sunku racionaliai paaiškinti vien tik geopolitine situacija. Reikėtų sutikti su kai kurių teisės mokslininkų nuomone, kad „tokia įstatymų leidėjo (taip pat ir projekto autorių) elgsena neturi nieko bendro su nusikalstamumo tendencijomis ir galėtų būti paaiškinama tik noru parodyti savo kvaziveiklumą siekiant apsaugoti neginčijamai svarbias vertybes“ (Nevera, Murauskienė, 2022).

Vis dėlto neabejotinai reikėtų pritarti įstatymų leidėjo siekiui išspręsti klausimą dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės tų asmenų, kurie, padarę 118 ir 119 straipsniuose numatytus nusikaltimus, prisipažino (iki jų pripažinimo įtariamaisiais) padarę nusikalstamas veikas ir aktyviai bendradarbiavo nustatant užsienio valstybės ar jos organizacijos atstovus ir jų vykdomą veiklą, nukreiptą prieš Lietuvos Respublikos konstitucinę santvarką, suverenitetą, teritorijos vientisumą, gynybos ar ekonomikos galią.

Iš dalies sugriežtinta atsakomybė ir priėmus 2022 m. spalio 11 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojų kodekso 250, 251 ir 252 straipsnių pakeitimo įstatymą (TAR, Nr. 21166). Juo įgyvendintas Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos parengtas visuomenės saugumą užtikrinančio BK 250, 251 ir 252 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas, kurio pagrindinis tikslas – suderinti Lietuvos nacionalinės teisės nuostatas su Europos Sąjungos direktyvos 2017/541 reikalavimais. Kita vertus, šių nuostatų derinimas apsiribojo BK 250 straipsnio 2 dalies papildymu naujais objektyviosios pusės požymiais: asmuo „paveikė informacinę sistemą ar elektroninius duomenis“, „sukėlė fizinį skausmą vienam ar daugiau žmonių“, taip pat „paveikė didelę reikšmę valstybės valdymui, ūkiui ar finansų sistemai turinčią informacinę sistemą ar jos elektroninius duomenis“. Manytina, kad tai nelygiaverčiai kvalifikuojantys veiką požymiai, už kuriuos numatyta ta pati sankcija – laisvės atėmimas iki 10 metų.

Kartu buvo papildytos BK 251 straipsnio 1 ir 2 dalys – įtrauktas viešojo ar krovinio transporto priemonės užgrobimo požymis. Būtų galima manyti, kad šis požymis iš dalies perteklinis, nes už viešojo ir krovinio transporto priemonės pagrobimą yra baudžiama pagal kitus BK straipsnius (BK 178, 180 straipsniai), šis požymis gali būti kvalifikuojamas pagal nusikaltimų sutaptį. Galbūt nevisiškai korektiškas teisėkūros požiūriu BK 251 straipsnio papildymas iš dalies gali būti pateisintas tuo, kad juo nustatoma baudžiamoji atsakomybė už sunkius ir labai sunkius nusikaltimus visuomenės saugumui. Teisėkūros požiūriu pozityviai turėtų būti vertinama BK 252 straipsnio 1 dalies dispozicijos redakcija, – siekiant išvengti pasikartojimų, atsisakyta detalizuoti atskirus sudėties požymius ir konkrečiai nurodomas teroristinis tikslas, o pastarojo turinys atskleistas BK 252¹ straipsnio „Sąvokų išaiškinimas“ 3 dalyje.

Pabrėžtina, kad 2022 m. liepos 19 d. Seimas Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo konstituciniu įstatymu (TAR, Nr. 15851) patvirtino Lietuvos Respublikos rinkimų kodeksą, kuriame reglamentavo Lietuvos Respublikos Seimo, Lietuvos Respublikos Prezidento, Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų, savivaldybių merų rinkimų bei rinkimų į Europos Parlamentą tvarką. Šiuo įstatymu įtvirtintas Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos, kitų rinkimų komisijų statusas, jų veiklos principai, uždaviniai ir funkcijos, taip pat jų sudarymo bei darbo organizavimo tvarka. Akivaizdu, kad šis įstatymas suponavo ir BK pakeitimus. Taigi tą pačią dieną buvo keičiamas BK – sureglamentuoti savivaldybių tarybų ir savivaldybių merų rinkimų pažeidimų klausimai. Kartu patikslintas BK XXVI skyriaus pavadinimas ir pakeistos 175¹ bei 295 straipsnių dispozicijos – įtvirtintos naujos sąvokos „politinės organizacijos“ ir „analitiniai centrai“. Šiuo įstatymu koreguotas ir BK 295 straipsnio tekstas: dėl neteisėto įrengimo ar panaudojimo techninių priemonių rinkti informacijai apie valstybės, savivaldybės instituciją, įstaigą ar jų tarnautoją, politinę organizaciją ar asociaciją arba jų narį, kitą juridinį ar fizinį asmenį.

Svarbu ir tai, kad, siekdamas iš dalies švelninti baudžiamąją atsakomybę už BK 154 straipsnyje numatytą šmeižimą, įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į Vilniaus universiteto Teisės fakulteto mokslininkų pasiūlymus (Seimo teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada), 2022 m. gruodžio 22 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XXII skyriaus pavadinimo ir 154 straipsnio pakeitimo įstatymu (TAR, Nr. 27570) pakeitė 154 straipsnio redakciją, – dekriminalizavo pirmąją šio straipsnio dalį ir nustatė atsakomybę tik už visuomenės informavimo priemonėse paskleistą tikrovės neatitinkančią informaciją, galinčią paniekinti ar pažeminti asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo, arba asmens šmeižimą, neva šis padarė tyčinį nusikaltimą. Kartu sušvelninta ir sankcija – asmuo baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki vienu metų. Pabrėžtina, kad 2022 m. tai vienintelis įstatymo pakeitimas, kuriuo dekriminalizuojami nusikaltimo sudėties požymiai ir švelninama sankcija už padarytą veiką.

Apibendrinant 2022 m. baudžiamąją teisėkūrą darytinos išvados: 1) įstatymų leidėjas, derindamas nacionalinę baudžiamąją teisę su tarptautinės teisės nuostatomis, dažnai tiesiogiai į BK perkelia Europos Sąjungos teisės aktų reglamentavimą, neatsižvelgdamas į valstybėms narėms suteikiamą išlygų teisę ar numatytą nusikalstamo elgesio formų ir sąvokų interpretavimo galimybę; 2) derinant BK nuostatas su ES direktyvomis ir papildant kodeksą naujomis normomis, neatsispiriama pagundai griežtinti baudžiamąją atsakomybę; 3) BK pataisų būtinumas ir jų turinys dažnai grindžiamas veikų pavojingumu, geopolitine situacija ar užsienio valstybių praktika (pavyzdžiui, Aiškinamasis raštas, 2022-03-07); 4) 2022 m. teisėkūros procese tik išskirtiniais atvejais buvo paisoma mokslininkų rekomendacijų ir vadovaujamas faktine mokslinių tyrimų medžiaga.

Vertinant 2023 m. BK pataisas galima teigti, kad Seimas, 2023 m. balandžio 27 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 141, 156, 176, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 189¹, 190, 192, 195, 196, 197, 199, 199¹, 199², 200, 201, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 212, 219, 220, 221, 222, 223, 224¹, 246, 248, 253, 255, 256, 267, 267¹, 277, 281 straipsnių ir XXIX skyriaus pavadinimo pakeitimo, kodekso papildymo 253², 256², 260¹, 266¹, 267², 267³, 276⁴, 282¹ straipsniais ir 186, 298 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymu (TAR, Nr. 8475) naujai reglamentuodamas daugelį BK straipsnių ar papildydamas įstatymą naujomis normomis, deklaravo pozityvius šių novelų tikslus. Lietuvos Respublikos teisingumo ministrė E. Dobrowolska patikino, kad baudžiamosios politikos sisteminiai pokyčiai užtikrins proporcingą baudžiamosios atsakomybės taikymą: leis už mažiau pavojingas nusikalstamas veikas taikyti ne vien baudžiamąją atsakomybę, o itin griežtas laisvės atėmimo bausmes taikyti tik už pavojingiausius nusikaltimus (Baudžiamosios politikos pokyčiai..., 2023-04-27).

Išanalizavus nuo 2023 m. birželio 1 d. įsigaliojusius BK pokyčius, galima manyti, kad įstatymų leidėjas pagaliau nusprendė peržiūrėti BK Specialiosios dalies normas, atsižvelgdamas į baudžiamosios teisės tyrėjų išvadas dėl veikų kriminalizavimo, vidinio normų sistemiškumo, jų vientisumo ir suderinamumo aspektų (pavyzdžiui, Dambrauskienė, 2017; Švedas, Prapiestis, Vosyliūtė, Prapiestis, 2022; kt.) valstybės baudžiamosios politikos (kaip *ultima ratio* priemonės) pagrįstumo, proporcingumo ir veiksmingumo kontekste.

Visas 2023 m. balandžio 27 d. įstatymo BK pataisas galima suskirstyti į kelias grupes: sąvokų turinio kaita; atskirų straipsnių dispozicijų ir sankcijų tikslinimas ar papildymas; veikų ar atskirų nusikaltimų sudėties požymių dekriminalizavimas; nauja kontrabandos (BK 199 straipsnis) ir su ja susijusių nusikalstamų veikų redakcija bei baudžiamosios atsakomybės griežtinimas¹.

1 Dėl ribotos straipsnio apimties čia nebus išsamiai nagrinėjamos visos BK pataisos, o tik labiausiai diskutuotinos BK nuostatos.

Sąvokų turinio kaita. Kadangi pastaraisiais metais dėl spartaus gyventojų nominaliųjų darbo pajamų augimo buvo žymiai padidintos baudos (pavyzdžiui, už nesunkų nusikaltimą – nuo 50 iki 2 000 MGL dydžio), buvo būtina su baudų dydžiais suderinti ir turto vertės bei padarytos turtinės žalos dydžius. Pabrėžtina, kad pagal padarytos turtinės žalos dydį dažnai vertinamas nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams, ekonomikai ir verslo tvarkai, finansų sistemai veikos pavojingumas, todėl įstatymų leidėjas visiškai pagrįstai atkreipė į tai dėmesį ir perskaičiavo ekonominius dydžius. Pavyzdžiui, BK 190 straipsnyje nustatyta, kad BK XXVIII skyriuje nurodytas turtas yra labai didelės vertės, kai jo vertė viršija 900 MGL dydžio sumą; didelės vertės, kai jo vertė viršija 400 MGL dydžio sumą, bet neviršija 900 MGL dydžio sumos, o turtinė žala yra 10 MGL dydžio sumą viršijanti, bet 400 MGL dydžio sumos neviršijanti žala; didelė žala, kai jos dydis viršija 400 MGL dydžio sumą. BK XXXI skyriaus 212 straipsnio 1 dalyje nurodyta turtinė žala yra didelė, kai jos dydis viršija 400 MGL dydžio sumą, bet neviršija 900 MGL dydžio sumos; labai didelė, kai jos dydis viršija 900 MGL dydžio sumą. Tikėtasi, kad po įstatymo pakeitimų šie dydžiai atitiks realią ekonominę padėtį valstybėje.

Vis dėlto būtina pabrėžti ir tai, kad įstatymų leidėjas dėl nesuprantamų priežasčių paliko galioti tą patį nedidelės turtinės žalos dydį – nuo 3 MGL iki 10 MGL, apskaičiuojamą pagal bazinę socialinę išmoką (nuo 2023 m. sausio 1 d. ji yra 49 eurai). Taigi atsiranda neproporcingai didelis skirtumas tarp nedidelės ir didelės turto vertės. Tai nėra tik paprastas verčių dydžių nustatymas. Jis suponuoja, kaip minėta, ir nusikalstamos veikos kvalifikavimą pagal pagrobto turto dydį ar padarytą turtinę žalą, o kartu daro įtaką skiriamai bausmei. Nesuderinti ir minimalios pagrobto turto vertės (3 MGL) bei minimalios baudos (50 MGL) dydžiai. Deja, propaguotas baudžiamosios teisės liberalizavimo idėjas ištirpdė teisėkūros sistemiškumo ir proporcingumo principų ignoravimas. Taigi gali būti keliamas retorinis klausimas, ar toks teisinis reglamentavimas tikrai dera su teisingumo principu?

Visiškai aišku, kad atskirų sąvokų turinio kaita reikšminga ne tik vienam ar keliems BK straipsniams, bet ir visam BK, todėl sąvokos turi būti tikslios, suderintos ir nedviprasmiškos. Tai, beje, yra imperatyvus Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymo 3 straipsnyje „Teisėkūros principai“ įtvirtintas reikalavimas. 2023 m. balandžio 27 d. įstatymu BK XVIII skyriaus „Nusikaltimai žmogaus sveikatai“ 141 straipsnyje papildžius ir detalizavus sąvokų išaiškinimą įtvirtinta, kad BK nusikalstamą veiką padariusio asmens šeimos nariai yra kartu su juo gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai arba partneriai, taip pat nusikalstamą veiką padariusio asmens sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo nusikalstamą veiką padaręs asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos (partnerystė), sutuoktinio arba partnerio tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai arba partneriai. Pabrėžtina, kad Lietu-

vos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 38 straipsnyje įtvirtinta gana plati šeimos narių sąvoka. Asmens šeimos nariais čia laikomi kartu su tuo asmeniu gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai, asmens sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos, arba asmuo, su kuriuo tas asmuo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nustatyta tvarka susitarė sudaryti santuoką, taip pat sutuoktinio tėvai, išlaikytiniai ar buvę sutuoktiniai. Šios sąvokos turinio pastaraisiais metais buvo paisoma ir teismų praktikoje sprendžiant baudžiamosios atsakomybės klausimus. Šeimos sąvokos papildymas svainystės ryšiais, kai šeimos nariais tampa sutuoktinio ar partnerio brolių arba seserų sutuoktiniai ir jų partneriai, turės būti taikomas visiems BK straipsniams, nors toks reguliavimas nėra nuoseklus ir iš dalies neatitinka BPK. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad baudžiamojo ir baudžiamojo proceso įstatymų normų teisinė galia yra vienoda, jos sąveikauja tarpusavyje, taigi būtina neprikaištinga jų pusiausvyra. Tų pačių santykių skirtingas teisinis reguliavimas lemia atsakomybės už teisės pažeidimus proporcingumo ir asmenų lygybės principų pažeidimą.

Neabejotina, kad netikslaus ir prieštaringo sąvokos turinio įtvirtinimas gali turėti neigiamų teisinių padarinių – ne tik neapsaugoti šeimos ir jos narių, bet, atvirkščiai, iš esmės pabloginti jų padėtį. Pavyzdžiui, Lietuvoje išplėstinio turto konfiskavimo (BK 72³ straipsnis) teisinis suregulavimas neapima trečiųjų asmenų teisių gynimo. Įstatyme turto perleidimas kaltininko šeimos nariams arba artimiesiems giminaičiams įvardijamas kaip vienas iš turto konfiskavimo pagrindų. Asmens kaltės klausimo čia apskritai nėra keliami. Taigi Lietuvos Respublikos Konstitucijos garantuojamos teisės ir laisvės (privataus gyvenimo ir nuosavybės teisė, nekaltumo prezumpcija ir kt.) trečiųjų asmenų atžvilgiu gali būti pažeistos vien dėl to, kad jie bus pagal įstatymą laikomi kaltininkų šeimos nariais (Drakšas, 2019). Beje, šeimos nario sąvoka BK 135 ir 138 straipsnių atveju yra sunkaus ir nesunkaus sveikatos sutrikdymo kvalifikuojantis požymis, kuris didina padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą.

Neabejotina, kad įstatymų leidyba yra politinis, bet ne teisinis procesas, o šeimos vertė visuomenės gyvenime – išskirtinė; vis dėlto atskiri tebesitęsiančių diskusijų dėl santuokos ir šeimos sąvokų atspindžiai neturėtų būti perkelti į baudžiamąją teisę. Minėtosios objektyvios aplinkybės, *inter alia*, leidžia preziumuoti, kad BK nepagrįstai plečiamą šeimos sąvoka neatitinka asmeninės atsakomybės ir jos individualizavimo principų.

Atskirų straipsnių dispozicijų ir sankcijų tikslinimas ar papildymas, atitinkamai diferencijuojant baudžiamąją atsakomybę, daugiausia susijęs su nusikaltimais ir baudžiamaisiais nusižengimais nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniais interesams, finansų sistemai, ekonomikai ir verslo tvarkai ir kt. Pavyzdžiui, atskiri BK straipsniai papildyti tokiais naujais veiką kvalifikuojančiais požymiais: „pagrobtas labai didelės vertės svetimasis turtas“ (BK 178, 180, 182, 184 ir kt. straipsniai), „didelės vertės“ turtas

(BK 181 straipsnis ir kt.), „padaryta didelė turtinė žala“ (BK 223, 208 straipsniai ir kt.), „padarė labai didelę turtinę žalą“ (207, 208, 209, 222 straipsniai ir kt.). Paminėtina ir tai, kad BK 180 straipsnio 2 dalyje atsisakyta savarankiško veiką kvalifikuojančio požymio „peilis“, naujai suformuluota atvirosios vagystės dispozicija ir pan. Kaip minėta, visi veikas kvalifikuojantys požymiai BK vienaip ar kitaip yra susiję. Tikėtina, kad šių įstatymo pataisų rengėjai vadovavosi pozityviais motyvais, normų konstruktyvumo ir išsamumo siekiu. Juolab kad daugeliu atvejų maksimalios laisvės atėmimo sankcijos iš esmės nebuvo keičiamos ir numatoma galimybė skirti alternatyvias laisvės apribojimo ar arešto bausmes. Vis dėlto toks straipsnių papildymas naujais kvalifikuojančiais veiką požymiais ar net straipsnio konstrukcijos keitimas inkorporuojant naujas jo dalis (pavyzdžiui, BK 182, 184, 206 ir kt. straipsniai) iš esmės ne tik leidžia didinti veikos pavojingumą, bet ir neabejotinai daro įtaką bausmės skyrimui.

Veikų ar atskirų nusikaltimų sudėties požymių dekriminalizavimas. Aptariant 2023 m. birželio 1 d. įsigaliojusį įstatymą labiausiai akivaizdus esminis nusikalstamų veikų dekriminalizavimas. Reikia pripažinti, kad baudžiamosios teisės teorijoje dekriminalizavimas dažnai vertinamas kaip kriminalizavimo priešara. Vis dėlto manytina, kad valstybės pradėtą laipsnišką griežtų baudžiamosios teisės priemonių atsisakymą reikėtų laikyti atskira baudžiamosios politikos įgyvendinimo dalimi, kai socialinė ir ekonominė valstybės raida leidžia spręsti problemą keičiant teisinio reguliavimo pobūdį. Tai visos nacionalinės teisėkūros sudedamoji dalis, jos proceso rezultatas. Teisės teorijoje skiriama visiška, arba absoliuti, veikos dekriminalizacija ir dalinė dekriminalizacija (pavyzdžiui, kai pašalinamas vienas iš visų nusikalstamos veikos sudėties elementų) (Švedas, 2012). Paprastai veikos dekriminalizuojamos dėl tarptautinių įsipareigojimų, kai veika praranda pavojingumą, dėl ekonominių represijų taikymo, kriminologinių veiksmų ir kt.

Įstatymų leidėjas pripažino, kad veika iš dalies prarado pavojingumą, ir visiškai dekriminalizavo turtinės žalos padarymą apgaule (BK 186 straipsnis), turto iššvaistymą dėl neatsargumo (BK 184 straipsnis), neteisėtą žemėnaudos riboženklį pakeitimą (BK 298 straipsnis), aparatų naminiams stipriesiems alkoholiniams gėrimams gaminti gaminiimą, laikymą, gabenimą ar realizavimą (BK 201 straipsnis), neteisėtą poveikį elektroniniams duomenims, jei padaryta nedidelė žala (baudžiamasis nusižengimas, BK 196 straipsnis), neteisėtą poveikį elektroniniams duomenims, jei padaryta nedidelė žala (baudžiamasis nusižengimas, BK 197 straipsnis), nedidelio prekių kiekio pažymėjimą be leidimo svetimu prekių ženklų ar pateikimą jas realizuoti arba pasinaudojimą svetimu paslaugų ženklų, kai dėl to padaryta žala (baudžiamasis nusižengimas, BK 204 straipsnis), atsisakyta baudžiamuoju nusižengimu laikyti mokesčių nesumokėjimą (BK 219 straipsnis) ir kt. Visais atvejais teisinis reguliavimas buvo pakeistas iš *ultima ratio* į administracinės, civilinės ar mokesčių teisės priemonių taikymą.

Vis dėlto BK 255 straipsnyje „Šaunamojo ginklo, šaudmenų, sprogsmenų ar sprogs-tamųjų medžiagų laikymo, nešiojimo ar gabenimo taisyklių pažeidimas“ įstatymų lei-dėjas taikė dalinę dekriminalizaciją – papildė dispoziciją naujais objektyviaisiais po-žymiais („nešiojimo ar gabenimo taisyklių pažeidimas“) ir nustatė, kad asmuo atsako tik dėl neatsargumo, t. y. dekriminalizavo baudžiamojo nusizengimo padarymą esant tyčinei asmens kaltei. Tik tiesiogine tyčia gali būti padarytas neteisėtas praturtėjimas (BK 189¹ straipsnis), nes iš dispozicijos pašalinta alternatyva „arba turėdamas ir galė-damas žinoti“.

Analizuojant padarytus BK pakeitimus ir papildymus, kyla diskutuotinų klausimų ir dėl juridinio asmens atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės. Iš pirmo žvilgsnio neturėtų kelti jokių abejonių tai, kad nusikaltimo subjekto kaltė priklauso nuo kaltinin-ko veikos suvokimo ir jos įgyvendinimo, todėl įstatymų leidėjas visiškai pagrįstai pako-regavo baudžiamąjį įstatymą ir atleido juridinį asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės už plėšimą (BK 180 straipsnis). Tačiau logiškai sudėtinga paaiškinti, kodėl juridinis as-muo turi atsakyti už paprastą vagystę ar kišenvagystę (BK 178 straipsnio 1 ir 2 dalys), svetimo turto sunaikinimą ar sugadinimą dėl neatsargumo (BK 188 straipsnio 2 dalis), bet neatsako už tyčinį turto sunaikinimą ar sugadinimą (BK 187 straipsnis), neteisėtą naminių stipriųjų alkoholinių gėrimų – nedenatūruoto ar denatūruoto etilo alkoholio, jų skiedinių (mišinių) gaminimą, laikymą, gabenimą ar realizavimą (BK 201 straipsnis), komercinį šnipinėjimą (BK 210 straipsnis) ir kt. Problema ta, kad BK nuostatos dažnai keičiamos vadovaujantis vien tik momentinėmis aplinkybėmis, neatlikus išsamios sis-teminės analizės.

Reikia manyti, kad siekiant modernizuoti BK buvo vadovaujama socialiniais, ekonominiais, kriminologiniais ir teisiniais veiksniais. Pabrėžtina, kad skirtingais laiko-tarpiais egzistuoja ir dominuoja skirtingi veikų dekriminalizavimo veiksniai. Vienokių jų buvo atkūrus Lietuvos valstybės nepriklausomybę, rinkos ekonomikos sąlygomis, pradėjus galiojusios baudžiamosios teisės reformą, ir visiškai kitokie yra šiandien, kai derinamos ir tobulinamos jau dvidešimt metų galiojančio BK normos. Geopolitiniai, socialinės ir ekonominės struktūros pokyčiai leidžia baudžiamojoje teisėje plačiau tai-kyti alternatyvias, mažiau represyvias priemones, kuriomis galima pasiekti tuos pačius tikslus kaip ir baudžiamosios teisės priemonėmis. Manytina, kad įgyvendinant bau-džiamosios politikos sisteminę pertvarką būtų galima dekriminalizuoti ir kitas vei-kas, pavyzdžiui, radinio pasisavinimą (BK 185 straipsnis), tikslinės 400 MGL dydžio ar didesnės vertės paramos, subsidijos ar dotacijos panaudojimą ne pagal paskirtį ar nustatytą tvarką (BK 206 straipsnio 1 dalis), trukdymą profesinių sąjungų veiklai (BK 177 straipsnis) ir pan. Tai nesunkūs nusikaltimai ar baudžiamieji nusizengimai, todėl nustatant proporcingą baudžiamąją atsakomybę už mažiau pavojingas nusikalstamas veikas bei suderinant adekvačias atsakomybės ribas tikslinga orientuotis į egzistuojan-

čias baudžiamajai teisei alternatyvias poveikio priemones, kurios užtikrintų ne prastesnę konkrečių socialinių vertybių apsaugą. Čia galima pakartoti O. Fedosiuko mintį, kad vienas iš ryškiausių ilgalaikių nukrypimų, būdingų šiuolaikinei baudžiamajai justicijai, yra baudžiamasis persekiojimas už veikas, kurios iš tikrųjų nėra pavojingos ir priklauso ne baudžiamosios teisės, bet kitų teisės šakų reguliavimo sričiai, taip pat dirbtinis apkalstinimas sunkesne nei realiai padaryta nusikalstama veika (Fedosiuk, 2016, p. 29).

Kontrabanda ir baudžiamosios atsakomybės griežtinimas. Praėjus daugiau kaip dvidešimčiai metų nuo BK įsiteisėjimo galima konstatuoti, kad atsakomybę už kontrabandą (BK 199 straipsnis) nustatančios normos iš esmės atlaikė gyvenimo patikrą, bet, kaip ir kitais atvejais, kilo jų praktinio taikymo neaiškumų. Nemažėjantis ikiteisminio tyrimo įstaigose registruotų kontrabandos atvejų (Informatikos ir ryšių departamento duomenimis, 2020 m. registruoti 428 kontrabandos atvejai, 2021 m. – 433 atvejai, 2022 m. – 313 nusikalstamų veikų) skaičius skatina įstatymų leidėją ieškoti išeičių ir naujų baudžiamosios politikos sprendimų. Pabrėžtina, kad 2023 m. balandžio 27 d. įstatyme pakeistos ne tik privalomų pateikti muitinei daiktų vertės, bet ir dekonstruota šios nusikalstamos veikos sudėtis, t. y. pakeisti ją kvalifikuojantys požymiai. Tikėdamasis išvengti atsakomybės dubliavimo įstatymų leidėjas pašalino iš BK 199 straipsnio dalį kvalifikuojančių veikų požymių: neteisėtą dopingo medžiagų, šaunamųjų ginklų, šaudmenų, sprogmenų, sprogstamųjų, radioaktyviųjų medžiagų ar kitų strateginių prekių, nuodingųjų, stipriai veikiančių, narkotinių, psichotropinių medžiagų arba narkotinių ar psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) gabenimą per Lietuvos Respublikos valstybės sieną.

Vertinant nusikalstamų veikų objektyviusius požymius, būtų galima pritariti įstatymo kūrėjų pozicijai atsisakyti minėtųjų požymių siekiant išvengti atsakomybės dubliavimo, nes BK yra specialūs skyriai, kuriuose reglamentuojama atsakomybė už nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus, susijusius su disponavimu ginklais, šaudmenimis, sprogmenimis, sprogstamosiomis ar radioaktyviosiomis medžiagomis arba karine įranga (BK XXXVI skyrius), taip pat su disponavimu narkotinėmis, nuodingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis (BK XXXVII skyrius). Vis dėlto kelia abejonių toks radikalus subjektyviųjų šių nusikaltimų požymių pašalinimas, ypač tais atvejais, kai nusikaltimų dalykas yra didelis ar labai didelis minėtųjų daiktų ir medžiagų kiekis, o asmuo kontrabanda verčiasi sąmoningai ir versliškai.

Padidėjusi infliacija ir prasidėjusi ekonomikos recesija galėjo lemti poreikį griežtinti atsakomybę už sunkius ekonominius ir finansinius nusikaltimus, tokius kaip paramos subsidijos ar dotacijos panaudojimas ne pagal paskirtį, skolininko nesąžiningumas ir nusikalstamas bankrotas ir kt. E. Dobrowolskos teigimu, atsakomybės griežtinimas už šiuos nusikaltimus yra vienas iš pagrindinių BK keitimo tikslų (Baudžiamosios politikos pokyčiai..., 2023). Mokslininkų nuomone, naujų veikų kriminalizavimo ir bausmių už jas griežtinimo tendencijos būdingos tais atvejais, kai mažėja visuomenės saugumo

jausmas (Kalpokas, 2012), ir toks atsakomybės už atskirus ekonominius bei finansinius nusikaltimus griežtinimas tikrai nebuvo būtinas. Čia reiktų dar kartą pabrėžti, kad veikų kriminalizavimas ar atsakomybės griežtinimas neturėtų būti proginiis (nulemtas kokio nors skandalingo vienetinio įvykio) ar priklausyti nuo valdančiųjų asmenų politinių pažiūrų. Akivaizdu, kad negebėjimas laiku suvokti, kad dar vakar buvusi teisėta veika šiandien gali tapti neteisėta, ne tik provokuoja teisinį nihilizmą, bet ir skatina norą priešintis tokiai tvarkai, nesilaikyti nuostatų ir nepaklusti nustatytiems draudimams (Drakšas, 2019). Paradoksalu, kad naujos, iki šiol dar netaikytos, teisės normos gali savotiškai gąsdinti pačius baudžiamojo įstatymo taikytojus, o tai neišvengiamai lems naujas BK normų įgyvendinimo problemas.

Apibendrinant nagrinėtas BK pataisas būtų galima teigti, kad įstatymų leidėjas, siekdamas atlikti vidines ir išorines valstybės funkcijas ir dėl to aktyviai kurdamas baudžiamosios teisės normas, naujuoju reglamentavimu iš dalies įgyvendino mokslininkų idėją, jog baudžiamoji atsakomybė turi būti taikoma kaip kraštutinė (*ultima ratio*) priemonė (Fedosiuk, 2012; Prapiestis, Švedas, 2022; kt.), o už nusikalstamų veikų padarymą turėtų būti nustatyta proporcinga, atliekamų veiksmų pavojingumą atitinkanti atsakomybė. Vis dėlto nebuvo išvengta diskutuotinų teisės sistemos kaitos ir BK normų atitikties bausmių proporcingumo principui klausimų, abejonių dėl hierarchinio atskirų jo nuostatų prieštaravimo, kartais prasilenkta su BK Specialiosios dalies straipsniuose kvalifikuojamų požymių vertinimo logika.

Be abejo, BK būtina reformuoti, bet toks nuolatinis taisymas ir lopymas negali pašalinti loginių ar sisteminių jo trūkumų. Chaotiška, neretai konjunktūrinė BK normų kaita neatitinka paties įstatymų leidėjo siekiamų teisinio visuomeninių santykių reguliavimo tikslų ir dažnai yra tik eksperimentavimo su žmonių teisėmis ir laisvėmis prielaida (Drakšas, 2020, p. 473). Dėl to pritartina kai kurių autorių nuomonei, kad Lietuvoje būtina pradėti rengti naują Baudžiamąjį kodeksą (Švedas ir kt., 2022). Manytina, kad naujo baudžiamojo įstatymo nebus įmanoma parengti nesuformavus aiškios ilgalaikės baudžiamosios politikos vizijos, grindžiamos svarbiausiais teisės principais.

2. KAI KURIOS NAUJO BAUDŽIAMOJO KODEKSO KŪRIMO PRIELAIDOS

Baudžiamojo įstatymo modernizavimo, jo evoliucijos procesas nėra ir negali būti pastovus, nekintamas reiškinys. Jis atitinka visuomenės pokyčius – jos ekonominių, teisinių, dorovinių nuostatų kaitą. Be abejo, baudžiamosios atsakomybės nustatymas pirmiausia yra valstybės baudžiamosios politikos uždavinys. Įstatymų leidėjas jį sprendžia naudodamasis plačia diskrecija ir atsižvelgdamas į veikų pavojingumą, mastą, nusikalstamų veikų

užkardymo galimybes ir prioritetus, taip pat kitas reikšmingas aplinkybes. Tačiau mokslininkų atlikta visapusiška BK Specialiosios dalies sisteminė analizė parodė, kad vidinis kodekso sistemiškumas (vientisumas, suderinamumas ir nuoseklumas) šiandien kelia rimtų abejonių, – nebeliko vidinės dermės, nustatyta esminių teisinio reglamentavimo trūkumų ir spragų. BK pataisos ir papildymai nebuvo deramai susieti su kodekso visuma. Nenuoseklumas kėlė problemų teismams, taikantiems Specialiosios dalies straipsnių nuostatas (Švedas, Prapiestis ir kt., p. 322–324). Siekiant eliminuoti gausias teisinio reguliavimo spragas ir kolizijas, nebepakanka vien galiojančio BK pakeitimų ar papildymų, taigi kyla akivaizdi būtinybė rengti naują kodeksą, kuriame derėtų Vakarų ir nacionalinės teisės tradicijos.

Be BK 1 straipsnyje įtvirtintos įstatymo paskirties – baudžiamosios teisės priemonėmis ginti žmogaus ir piliečio teises ir laisves, visuomenės ir valstybės interesus nuo nusikalstamų veikų, kartu esminis tikslas yra siekis keisti žmonių elgesį visuomenei pageidaujama kryptimi taip, kad jis atitiktų Konstitucijoje įtvirtintą vertybių sistemą. Būtinumas keisti žmonių elgesį susijęs ir su visuomenės gyvenimo realijomis, netrukdoma jos funkcionavimo galimybe. Visa tai suponuoja galutinį tikslą – „atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės“ (Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulė, 1992) išsaugojimą.

Pabrėžtina, kad kaip tik baudžiamasis įstatymas yra vienas iš svarbiausių visos nacionalinės teisinės sistemos elementų, užtikrinančių žmogaus ir visuomenės teisių ir laisvių apsaugos funkciją. Tam, kad galėtų preciziškai sąveikauti su kitais teisinės sistemos elementais ir užtikrinti pagrindinės savo paskirties įgyvendinimą, baudžiamasis įstatymas turi sudaryti vieningą tarpusavyje derančių normų sistemą.

Atsižvelgiant į tai pabrėžtina, kad naujo BK kūrimas neįmanomas be aiškios jo koncepcijos, pagrįstos socialinių mokslų metodų visuma. Naujas požiūris į baudžiamosios teisės esmę ir šalies baudžiamąją politiką visų pirma galėtų remtis ne deklaratyviais pareiškimais komunikacijos priemonėse, bet racionaliais moksliniais tyrimais, leidžiančiais kurti ilgalaikį, teisės mokslu pagrįstą baudžiamąjį įstatymą.

Šiandien, ko gero, nebėra visai visuomenei sektinų pavyzdžių, kurių buvo daugiau kaip prieš trisdešimt metų atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę. Visuomenės nuomonės neišvengiamai išsiskiria, kai teisingumas ir teisėtumas pradedamas vertinti vadovaujantis emocijomis, moraliniu ar visuomeniniu požiūriais. Dažnai visuomenės įsivaizduojamas teisingumas neatitinka įstatymų leidėjo deklaruojamo standarto. Tada kyla klausimas, ar apskritai toks standartas egzistuoja? Vis dėlto galima manyti, kad bendras požiūris į teisingumą atspindi visuomenėje vyraujančią vertybių sistemą ir jos narių teisėtus lūkesčius. Svarbu ir tai, kad į politinį, ekonominį ir kultūrinį šalies gyvenimą atėjo nauja karta, kurianti savo vertybių sistemą ir teisinės sąmonės turinį. Šiame kontekste A. Vaišvila teisingai teigia, kad „poreikis reformuoti teisinę sistemą atsiranda

tada, kai visuomenėje subręsta reikalas veikti pagal naujas vertybes, jas organizuotai versti kasdieniniu žmonių elgesiu“ (Vaišvila, 1997).

Kiekviena teisės sritis sprendžia savo problemas, o tos problemos, kurių aptinkama visose arba bent daugelyje teisės krypčių, dažnai yra universalios, atitinkančios bendruosius teisės principus. Vertybės ir jų sistema gali tapti tuo metodologiniu pagrindu, kuris leistų įvertinti baudžiamajai teisei reikšmingus socialinius santykius, nes kiekviena visuomenės organizacija ar politinė partija turi tam tikrą vertybių sistemą, kurią priima ir kuria vadovaujasi jos nariai. Pasak S. Kanišausko, vertybės daro didelę įtaką (nukreipia, reguliuoja) žmonių ir organizacijų elgesiui, veiklai, lemia tos veiklos efektyvumą, ateities vizijas, sprendimus, bet sparčiai kintančiame pasaulyje ir globalėjančioje visuomenėje sparčiai kinta ir vertybės (Kanišauskas, 2014, p. 198). Šalyje vyraujanti ir oficialiai komunikuojama vertybių hierarchija, jos svarba dažnai lemia asmens elgesį visuomenėje, todėl vertybių hierarchija turėtų padėti nustatyti baudžiamosios politikos prioritetus. Valdžios nustatytos teisinio visuomenės gyvenimo reguliavimo ribos, valstybės institucijų santykis su žmonėmis, tarptautinės teisės skverbimasis į nacionalinę teisės sistemą – bene svarbiausios baudžiamosios politikos problemos. Būtų iš tiesų pravartu pasitelkus kriminologijos, filosofijos ir baudžiamosios teisės mokslus parengti mokslo studiją ir įvertinti istoriškai susiklosčiusias vertybių sistemas bei hierarchijas, tuo pagrindu kurti naują BK, skirtą aktualioms nūdienos problemoms spręsti. Tik išsamūs moksliniais metodais grįsti tyrimai ir aiškiai suformuluoti argumentai gali atsakyti į klausimą, kokios visuomenei priimtinos vertybės jau įsisavintos, atitinka nacionalinę istorinę atmintį, ir kokie nauji, dažnai radikalūs, vertybių pokyčiai turėtų būti ginami baudžiamosios teisės priemonėmis. Tik ant vertybių sistemos pagrindo galima formuoti baudžiamosios politikos kryptis ir ieškoti jų įgyvendinimo būdų.

Minėtųjų problemų neįmanoma išspręsti neatsižvelgus į plačią Konstitucijoje įtvirtintų vertybių panoramą, jos vientisumo principą. Konstitucinėje jurisprudencijoje žmogaus teisės ir laisvės traktuojamos kaip pirminis, svarbiausias elementas, teisinių vertybių hierarchijoje užimantis aukščiausią vietą. Tokios pozicijos laikosi ir E. Jarašiūnas, kuris pabrėžia, kad „pagrindinių žmogaus teisių prigimties pripažinimas turi reikšmės ir interpretuojant Konstitucijos normas bei principus. Kaip pažymėta ne viename Konstitucinio Teismo nutarime, Konstitucijos interpretacija negali būti tokia, kad jos pagrindu būtų paneigtos prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės. Tai – principinė konstitucinės justicijos nuostata“ (Jarašiūnas, 1999, p. 51).

Nereikia įrodinėti, kad BK kūrimo procese yra itin svarbūs Konstitucijoje įtvirtinti ar iš jos tiesiogiai kylantys lygybės prieš įstatymą, teisingumo ir humanizmo principai. Baudžiamąjį įstatymą vertinimas atsižvelgiant į šiuos principus „gali padėti tinkamai išreikšti teisės normos turinį, teisingai įvertinti nustatomas teises pasekmes, išvengti galimų prieštaravimų tiek teisės šakos, tiek teisės sistemos atžvilgiu“ (Lietuvos Respubli-

kos Konstitucinio Teismo nutarimas, 1997). Žmogaus teisės ir laisvės, laikomos vienu iš svarbiausių vertybių, aukščiausių visoje teisinių vertybių skalėje, tapo Konstitucinio Teismo plėtojamos konstitucinės jurisprudencijos pagrindu.

Pabrėžtina, kad tik įvertinus valstybės baudžiamosios politikos ilgalaikius tikslus ir tikrąją galią būtų įmanomas jos įgyvendinimo ir naujo BK kūrimo procesas. Negalima pamiršti, kad baudžiamąjį įstatymą sudaro ne vien draudimų, įpareigojimų ir poveikio priemonių suma, bet labiausiai vidinis normų ryšys ir jų tarpusavio sąveika. Tai ne tik normos, esančios pačiame baudžiamojo įstatymo tekste, bet ir principai bei idėjos, išplaukiančios iš normų visumos.

Manytina, kad baudžiamoji teisė, kaip sudedamoji visos teisinės sistemos dalis, pagal taikymo apimtį aprėpia ne tik bendruosius teisės principus – teisėtumo, teisingumo, humanizmo, lygybės prieš įstatymą, bet ir specialiuosius, pagal reguliavimo sritį išvestinius baudžiamosios atsakomybės principus – *nullum crimen, nulla poena sine lege* (niekas negali būti pripažintas kaltu ir nubaustas, jei nėra įstatymo), kalto asmens atsakomybės (*nulla poena sine culpa*), asmeninės atsakomybės ir bausmės individualizavimo, atsakomybės neišvengiamumo, draudimo bausti už tą pačią veiką du kartus (*non bis in idem*) (Drakšas, 2008, p. 62; Švedas, 2006, p. 77).

Be abejonės, visi teisės principai, persmelkiantys teisės doktriną ir teisinį reguliavimą, taip pat yra itin reikšminga teisinės praktikos dalis. Jie ne tik atspindi visuomenėje vyraujančią vertybių sistemą ir jos pagrindu susiformavusią baudžiamąją politiką, bet ir sukuria tam tikrus reikalavimus visiems teisinių santykių dalyviams – įstatymų leidėjui, pareigūnams, kaltinamajam, nukentėjusiajam, ieškovui, atsakovui ir kt. Teisinis reguliavimas baudžiamosios teisės srityje, pagrįstas bendraisiais ir specialiaisiais baudžiamosios atsakomybės principais, yra viena iš svarbiausių prielaidų, leidžiančių kurti naują BK. Nėra reikalo įrodinėti, kad pasikeitęs požiūris į BK esmę reikalauja racionaliai taikyti kitus baudžiamajai atsakomybei priskirtinus principus, pavyzdžiui: už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui ir negali varžyti asmens akivaizdžiai labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti; turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus; baudžiamajame įstatyme negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad teismas negalėtų individualizuoti bausmės; asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir nepripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu; *lex retro non agit* ir *lex benignior retro agit* ir kt. E. Kūris visiškai pagrįstai teigia, kad „negalima iš asmens reikalauti laikytis taisyklių, kurių jo veiklos metu nebuvo ir todėl jis negalėjo žinoti būsimų reikalavimų“, ir „teisės subjektas turi būti tikras, kad jo veiksmai, padaryti vadovaujantis teisės aktais, galiojusiaisiais jų padarymo metu, bus laikomi teisėtais“, taip pat pabrėžia būtinumą nustatyti stabilią teisinę tvarką ir kad teisės aktai negalioja atgaline data. Be to, profesorius teigia, kad įstatymų leidėjui įtvirtinus tokį teisinį reguliavimą, kuriuo

nustatomos baudžiamosios sankcijos už praeityje asmens padarytas veikas (neveikimą), jis pagrįstai turėtų būti laikomas ydingu Konstitucijos (manyta, kad ir baudžiamosios teisės) požiūriu (Kūris, 2002, p. 70).

Literatūroje ne kartą minėta, kad baudžiamoji politika yra vertybinė kategorija (Sakalauskas, 2012, p. 8; Švedas, 2006, p. 16), nulemta daugelio veiksnių: visuomenėje vyraujančios vertybių sistemos, geopolitinės situacijos, tarptautinių teisės aktuose įtvirtintų reikalavimų ir rekomendacijų, vidaus ir užsienio politikos prioritetų, visuomenėje ir teismų praktikoje dominuojančių požiūrių į teisę ir teisingumą, politinių partijų programose nustatytų tikslų ir siekių, teisės mokslininkų idėjų ir pan. Nuo šių veiksnių priklauso ir dominuojančių baudžiamosios atsakomybės principų prioritetai. 2022 m. ir 2023 m., kaip ir ankstesnių BK, normų kaita akivaizdžiai rodo, kad mūsų šalyje susiformavo stereotipinis politikų požiūris į baudžiamąją teisę kaip į vienintelę visuomenės kontrolės priemonę. Atsakomybės humanizavimo, proporcingumo padarytai veikai vertinimas, teisingumo principai iš dalies prisiminti tik 2023 m. balandžio 27 d. BK pakeitimo įstatyme. Akivaizdžiausias atsakomybės griežtinimo, į atpildą orientuoto baudžiamąjo įstatymo pataisų pavyzdys galėtų būti turto konfiskavimo teisinis reglamentavimas. Antai turto konfiskavimui reglamentuoti BK skirti net du straipsniai (BK 72 straipsnis „Turto konfiskavimas“ ir BK 72³ straipsnis „Išplėstinis turto konfiskavimas“). Manipuliuojant visuomenės interesu buvo pateikiami vis nauji įstatymų projektai, kuriais bandyta įteisinti dar ir civilinį turto konfiskavimą; tai galiausiai ir buvo padaryta. Čia paminėtina, kad vokiečių mokslininkai seniai abejoja, ar pateisinama yra žavėtis turtinėmis sankcijomis, nes jos turi ir kitą, deja, neigiamą aspektą, – tokiais atvejais asmens turimo turto dydis gali tapti jo kaltės matu. Baismės ir baudžiamąjo poveikio priemonės, kurios priklauso tik nuo kaltininko turto, dažnai sukuria neteisingumo būklę, nes turintys ir neturintys turto asmenys už tuos pačius turtinius nusikaltimus gali būti nubausti nevienodai. Turintys turto asmenys gali atsipirkti bauda ir dalies turto konfiskavimu, o nepasiturintiems teks atlikti laisvės atėmimo bausmę. Visa tai leidžia įžvelgti diskutuotiną problemą, ar taip nėra paneigiami baudžiamąjoje teisėje įtvirtinti lygybės prieš įstatymą ir teisingumo principai, kurie, *inter alia*, reiškia, kad už padarytą nusikaltimą yra nustatyti vienodi atsakomybės pagrindai, o aprašytos įstatyme nusikaltamos veikos požymių visuma vienodai taikoma visiems tam tikrą veiką padariusiems asmenims („Vermögensstrafe und „modernes“ Strafrecht“, 1997).

Minėtosios pastarųjų metų BK pataisos, susijusios su atskirų nusikalstamų veikų kvalifikuojančių požymių kriminalizavimu ar jų kaita, paliekant nepakeistas sankcijų ribas, dar nerodo baudžiamosios atsakomybės švelninimo ar teisingumo principo įgyvendinimo tendencijų. Pabrėžtina, kad teisingumo principas (plačiaja prasme) objektyviai ne visada gali būti visiškai įgyvendintas, nes neišsprendžia kaltininko ir nukentėjusiojo konflikto. Baudžiamąjo įstatymo normų teisinis reglamentavimas turėtų sudaryti tinkamas prielai-

das išvengti didesnio neteisingumo, todėl straipsnių dispozicijoje neturėtų būti įtvirtinta požymių, kurie suponuotų skirtingo jų interpretavimo teismų praktikoje galimybę.

Kaip minėta, nuolatiniai 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojusio BK nuostatų keitimai bei papildymai galutinai išderino ir visą bausmių sistemą, kuri šiandien daugeliu atvejų neatitinka teisingumo principo reikalavimų. Kaip tik pastarojo principo įgyvendinimas dažnai lemia ne tik visuomenės pasitikėjimą baudžiamąjį įstatymą taikančiomis institucijomis, bet ir požiūrį į pačią bausmę. D. Garland pabrėžia, kad bausmių intensyvumą, priemonių, kuriomis naudojamos norint sukelti skausmą, ir kentėjimo formų, kurios leidžiamos baudžiamosiose institucijose, taikymą riboja ne tik tikslingumo, naudingumo principai, bet ir papročių, jausmų bei dominuojančių vertybių visuma (Garland, 1990, p. 199–203).

Baudžiamosios teisės mokslininkams nekyla abejonių, kad viena iš esminių bausmės efektyvumo sąlygų yra jos teisingumas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ne kartą pažymėjo, kad konstituciniai teisinės valstybės, teisingumo principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, jos turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti; tarp siekiamo tikslo nubausti teisės pažeidėjus bei užtikrinti teisės pažeidimų prevenciją ir pasirinktų priemonių šiam tikslui pasiekti turi būti teisinga pusiausvyra (proporcingumas) (pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d., 2017 m. kovo 15 d. nutarimai). Spręsdamas baudžiamosios politikos klausimus įstatymų leidėjas nustatytu teisiniu reguliavimu turi sudaryti teismui visas prielaidas paskirti nusikaltusiam asmeniui teisingą bausmę. Taigi bausmė turi būti ir teisingai individualizuota, atsižvelgiant į padarytos konkrečios veikos pobūdį, pavojingumo laipsnį, veiką padariusio asmens kaltę, atsakomybę lengvinančias ir sunkinančias bei kitas bylos aplinkybes.

Pabrėžtina ir tai, kad teisinga ir padarytai veikai adekvati bausmė tiesiogiai priklauso nuo baudžiamųjų sankcijų sisteminės darnos ir BK Bendrosios ir Specialiosios dalių nuostatų dermės. A. Dapšys, komentuodamas 2006 m. Teisės instituto atliktą tyrimą „Teismų praktika individualizuojant bausmes ir Baudžiamojo kodekso sankcijų tobulinimo problema“, teigė, kad jei ši sistema nevysiškai darni, tai atskiri, pakankamai nesuderinti šios sistemos elementai (sankcijas reglamentuojančios normos, dispozicijos, bausmės skyrimo taisyklės ir kt.) gali trukdyti teisingai individualizuoti bausmes. Darnios baudžiamųjų sankcijų sistemos nustatymas ir jos užtikrinimas – itin sudėtinga, kompleksinė mokslo ir praktikos problema. Autoriai priėjo prie išvados, kad BK sankcijų sistema yra darni (subalansuota), jeigu: kodekso normose nustatytos bausmės ir kitos poveikio priemonės pagal rūšis ir dydžius yra proporcingos nusikalstamų veikų, už kurias gali būti skiriamos bausmės bei kitos poveikio priemonės, pavojingumui; sankcijų rėžiai, nusakomi kaip diapazonai bei intervalai, yra pagrįsti baudžiamosios politikos racionalumo požiūriu; visa tai sudaro teismams galimybę teisingai individua-

lizuoti bausmes ir kitas poveikio priemonės (Dapšys ir kt., 2008, p. 9). Dažnai sankcijos būna lemiamos ir nusikalstamų veikų kvalifikavimo procese. Kai kada sankcija tampa orientyru siekiant apsispręsti, – pradėti ar nutraukti ikiteisminį tyrimą. E. Bieliūnas visiškai pagrįstai tvirtina, kad sankcijų vertinimas gali ar net privalo tapti vienu iš būtinų argumentų, leidžiančių priimti sprendimą dėl veikos kvalifikavimo. Pagal rūšį ir dydį nustatoma nusikalstamos veikos sunkumo kategorija, į tai atsižvelgiama taikant BK normų konkurencijos įveikimo taisykles, sprendžiant baudžiamojo įstatymo grįžtamosios galios, amnestijos, ekstradicijos ir kitus klausimus (Bieliūnas, 2011, p. 519). Taigi padarytų nusikalstamų veikų teisinis vertinimas priklauso nuo sankcijų sistemos, – jei ji gerai suderinta, lengviau pasirinkti teisingus socialinių konfliktų sprendimo būdus, atitinkančius vyraujančias vertybines nuostatas ir visuomenės teisingumo jausmą. Pasak G. Švedo, teisingos bausmės turinys apima ir teisėtumą (gali būti skiriama tik įstatyme nustatyta bausmė; jos dydis privalo atitikti įstatyme nustatytas ribas; ji skiriama laikantis baudžiamojo proceso reikalavimų ir kt.), ir humanizmą (skiriama bausme negalima žmogaus kankinti, siekti sukelti jam fizinių kančių ar žeminti orumą ir kt.), ir individualizavimą (bausmė skiriama ir jos dydis nustatomas atsižvelgiant į konkretaus asmens savybes; siekiant įstatyme nustatytų bausmės tikslų ir kt.), ir ekonomiškumą (turi būti skiriama minimali bausmė, būtina bausmės tikslams pasiekti, ir kt.) (Švedas, 2011, p. 11).

Atsižvelgiant į visa tai galima daryti prielaidą, kad naujo BK kūrimo procesas bus sudėtingas, neretai prieštaringas reiškinys. Kriminalizuojant ar dekriminalizuojant nusikalstamas veikas neišvengiamai kils visos teisės sistemos ir atskirų jos dalių atitikties problemų, teks ieškoti galimybių išvengti hierarchinio teisės normų prieštaravimo, išsaugoti visos BK normų sistemos vidinę darną. Taigi Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu sudarytas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso priežiūros komitetas turėtų orientuoti teisėkūros subjektus į šiuos prioritetus:

1. Baudžiamieji įstatymai turi būti kiek įmanoma ilgaamžiai. Jų kūrimo procesas negalimas be mokslinio vertybių sistemos tyrimo, kuris gali tapti metodologiniu ilgalaikės baudžiamosios politikos kūrimo įrankiu, jos esmės ir turinio, vaidmens ir reikšmės šiuolaikinės visuomenės gyvenime atskleidimo priemone. Kompetencijos ir profesionalumo teisėkūros procese užtikrinimas garantuotų naujo BK stabilumą, pasitikėjimą teise ir įstatymų leidėju. Išsamus vertybių sistemos tyrimas taip pat paskatintų kodekso kūrėjus atkreipti dėmesį ir įvertinti baudžiamojo įstatymo normų kriminogeniškumą, t. y. ar jos gali padėti pasiekti keliamus tikslus, ar atvirkščiai – pabloginti situaciją „pažeisdamos pamatinę visuomenės sėkmingo funkcionavimo prielaidą – jos saugumą“ (Justickis, Kurapka, 2010, p. 309).
2. Viena iš esminių kodekso kūrimo prielaidų yra pakartotinis mokslinis baudžiamųjų sankcijų sisteminės darnos, jos vertinimo kriterijų nustatymas. Bausmių ir

baudžiamojo poveikio priemonių tikslingumo ir galimos jų taikymo problematikos analizė taip pat leistų išvengti neadekvačių sankcijų, nebeatitinkančių visuomenėje vyraujančių moralės nuostatų, bei teisingos bausmės skyrimo principų interpretavimo įvairovės. Ekspertinio BK sankcijų rūšių ir dydžių vertinimo procesas įgalintų iš naujo svarstyti ne tik esamą, jau nustatytais kriterijais pagrįstą sankcijų sistemą, bet ir įvertinti galimybes sukurti konkrečią naujų sankcijų sistemą, kuri atitiktų bausmių tikslus ir pagrindinius kriterijus: protingumo, būtinumo demokratinėje visuomenėje, atitikties teisėtiems ir visuotinai svarbiems tikslams, proporcingumo, teisingumo, asmenų lygybės prieš įstatymą principų ir reikalavimų įgyvendinimo siekį.

3. Baudžiamosios atsakomybės principai, kaip darnios teisės principų sistemos sudedamoji dalis, turėtų būti pamatinės nuostatos, užtikrinančios visų BK normų suderinamumą ir nuoseklumą. Nustatant baudžiamąsias sankcijas už nusikalstamas veikas reikėtų ne tik laikytis šių principų, pagal kuriuos baudžiamųjų priemonių intervencija į žmogaus teisių sritį turi būti minimali, bet ir atsižvelgti į ginamų teisinių gėrių svarbą, jų atitiktį Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintai vertybių sistemai bei tarptautiniams įsipareigojimams.

Naujas BK būtų labai reikšmingas siekiant įgyvendinti nacionalinės baudžiamosios politikos ambicijas, be to, skatintų didesnę visuomenės pasitikėjimą baudžiamaisiais įstatymais. Žinoma, imantis šio uždavinio būtų itin svarbi ir vertinga mokslo visuomenės bei teisę taikančių praktikų nuomonė.

IŠVADOS

1. Apibendrinant 2022 m. baudžiamąją teisėkūrą manytina: 1) įstatymų leidėjas, derindamas nacionalinę baudžiamąją teisę su tarptautinės teisės nuostatomis, dažnai tiesiogiai perkelia į BK Europos Sąjungos teisės aktų nuostatas, neatsižvelgdamas į valsitybėms narėms suteikiamą išlygų teisę ar galimybę savaip interpretuoti nusikalstamo elgesio formas ir sąvokas; 2) derinant BK nuostatas su ES direktyvomis, papildant kodeksą naujomis normomis baudžiamoji atsakomybė neretai dar labiau sugriežtinama; 3) BK pataisų būtinumas ir jų turinys dažnai grindžiamas veikų pavojingumu, geopolitine situacija ar užsienio valstybių praktika (pavyzdžiui, Aiškinamasis raštas, 2022-03-07); 4) 2022 m. teisėkūros procese tik retais atvejais buvo paisoma mokslininkų rekomendacijų ir vadovaujamasi faktine mokslinių tyrimų medžiaga.
2. Visas 2023 m. balandžio 27 d. įstatymo BK pataisais galima skirstyti į kelias grupes: 1) sąvokų turinio kaita; 2) atskirų straipsnių dispozicijų ir sankcijų tikslinimas ar papildymas; 3) veikų ar atskirų nusikaltimų sudėties požymių dekriminalizavimas; 4) nauja

kontrabandos (BK 199 straipsnis) ir su ja susijusių nusikalstamų veikų redakcija ir baudžiamosios atsakomybės griežtinimas.

3. Chaotiška ir neretai konjunktūrinė BK normų kaita niveliuoja paties įstatymų leidėjo siekiamus teisinio visuomeninių santykių reguliavimo tikslus ir dažnai tampa eksperimentavimo žmonių teisėmis ir laisvėmis prielaida, todėl Lietuvoje būtina pradėti rengti naują BK, kurio struktūra turi būti grindžiama aiškia vertybių sistema. Tik ant vertybių sistemos pagrindo galima formuoti baudžiamosios politikos kryptis ir ieškoti jų sprendimo būdų.
4. Teisėkūros subjektai naujojo BK kūrimo procese turėtų būti orientuojami į šiuos prioritetus:
  - 1) Baudžiamieji įstatymai turėtų būti kiek įmanoma ilgaamžiai. Jų kūrimo procesas negalimas be mokslinio vertybių sistemos tyrimo, kuris gali tapti metodologiniu ilgalaikės baudžiamosios politikos kūrimo įrankiu, jos esmės ir turinio, vaidmens ir reikšmės šiuolaikinės visuomenės gyvenime atskleidimo priemone. Išsamus vertybių sistemos tyrimas taip pat paskatintų kodekso kūrėjus atkreipti dėmesį ir įvertinti baudžiamąjį įstatymo normų kriminogeniškumą, t. y. ar jos gali padėti pasiekti keliamus tikslus, ar atvirkščiai – pabloginti situaciją pažeisdamos visuomenės saugumą.
  - 2) Viena iš esminių kodekso kūrimo prielaidų yra ir pakartotinis mokslinis baudžiamųjų sankcijų sisteminės darnos, jos vertinimo kriterijų nustatymas. Bausmių ir baudžiamąjį poveikio priemonių tikslingumo ir galimų probleminių jų taikymo aspektų analizė taip pat leistų išvengti neadekvačių sankcijų, nebeatitinkančių visuomenėje vyraujančių moralės nuostatų, bei teisingos bausmės skyrimo principų interpretavimo įvairovės. Ekspertinio BK sankcijų rūšių ir dydžių vertinimo procesas įgalintų iš naujo svarstyti ne tik esamą, jau nustatytais kriterijais pagrįstą sankcijų sistemą, bet ir įvertinti galimybes sukurti konkrečią naujų sankcijų sistemą, kuri atitiktų bausmių tikslus ir pagrindinius kriterijus: protingumo, būtinumo demokratinėje visuomenėje, atitikties teisėtiems ir visuotinai svarbiems tikslams, proporcingumo, teisingumo, asmenų lygybės prieš įstatymą principų ir reikalavimų įgyvendinimo siekį.
  - 3) Baudžiamosios atsakomybės principai, kaip darnios teisės principų sistemos sudedamoji dalis, turėtų būti pamatinės nuostatos, užtikrinančios visų BK normų suderinamumą ir nuoseklumą. Nustatant baudžiamąsias sankcijas už nusikalstamas veikas reikėtų ne tik laikytis šių principų, pagal kuriuos baudžiamųjų priemonių intervencija į žmogaus teisių sritį turi būti minimali, bet ir atsižvelgti į ginamų teisių gėrių svarbą, jų atitiktį Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintai vertybių sistemai bei tarptautiniams įsipareigojimams.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai

- Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2017/541 dėl kovos su terorizmu, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/475/TVR ir iš dalies keičianti Tarybos sprendimą 2005/671/TVR, 2017 m. kovo 15 d. [interaktyvus] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32017L0541> [žiūrėta 2023 m. birželio 30 d.].
- Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14 (1950). *Valstybės žinios*, 156-7390.
- Europos Tarybos 2008 m. lapkričio 28 d. pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis [interaktyvus] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:32008F0913> [žiūrėta 2023 m. birželio 30 d.].

Lietuvos Respublikos norminiai teisės aktai

- Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
- Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas (1990). Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės svarbiausių dokumentų rinkinys. Vilnius: Mintis.
- Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo konstitucinis įstatymas Nr. XIV-1381 (2022). TAR, Nr. 15851.
- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 60, 129, 135, 138, 169, 170, 170¹ ir 170² straipsnių pakeitimo įstatymas (2022). TAR, Nr. 9434.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 91, 118 ir 119 straipsnių pakeitimo įstatymas (2022). TAR, Nr. 11875.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 51, 67, 72⁴ ir 82 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIV-1199 (2022). TAR, Nr. 15557.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 69, 69¹, 101, 128, 165, 188, 189, 189¹, 235, 246, 308, 333, 339, 342, 357, 358, 360, 362, 365, 377, 453, 454 ir 460 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIV-1200 (2022). TAR, Nr. 15562.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XXVI skyriaus pavadinimo, 175¹ ir 295 straipsnių pakeitimo įstatymas (2022). TAR, Nr. 15855.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 68 straipsnio pakeitimo įstatymas (2022). TAR, Nr. 21163.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 250, 251 ir 252 straipsnių pakeitimo įstatymas (2022). TAR, Nr. 21166.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XXII skyriaus pavadinimo ir 154 straipsnio pakeitimo įstatymas (2022). TAR, Nr. 27570.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 141, 156, 176, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 189¹, 190, 192, 195, 196, 197, 199, 199¹, 199², 200, 201, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 212, 219, 220, 221, 222, 223, 224¹, 246, 248, 253, 255, 256, 267, 267¹, 277, 281 straipsnių ir XXIX skyriaus pavadinimo pakeitimo, kodekso papildymo 253², 256², 260¹, 266¹, 267², 267³, 276⁴, 282¹ straipsniais ir 186, 298 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas (2023). TAR, Nr. 8475.

Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas (2012). *Valstybės žinios*, 110-5564.
Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas „Dėl darbo grupių įstatymų projektams rengti sudarymo“ (1990). *Valstybės žinios*, I-387.

Specialioji literatūra

- Baudžiamųjų sankcijų darba. Sistemos sukūrimo prielaidos* (1998). Vilnius: Teisės institutas, Matematikos ir informatikos institutas.
- Bieliūnas, E. (2011). Sankcijos įtaka nusikalstamų veikų kvalifikavimui. Iš: *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*. Vilnius: Registrų centras.
- Bikelis, S. (2012). Permąstant sankcijas už kontrabandą: proporcingumo problema (I). Proporcingumo principas ir baumės už kontrabandą. *Teisės problemos*, 4(78) [interaktyvus] https://teise.org/wp-content/uploads/2016/09/Bikelis12_4.pdf [žiūrėta 2023 m. birželio 30 d.].
- Dambrauskienė, A. (2017) *Ultima ratio* principo įgyvendinimas kriminalizuojant veikas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilniaus universitetas [interaktyvus] <https://epublications.vu.lt/object/elaba:24866994> [žiūrėta 2023 m. balandžio 25 d.].
- Dapšys, A., Misiūnas, J., Čaplikas, A. (2008). *Baumės individualizavimo teisinės problemos. Baudžiamąjo įstatymo normų ir jų taikymo teismų praktikoje sisteminė analizė*. Vilnius: Teisės institutas.
- Drakšienė, A., Drakšas, R. (2008). *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas.
- Drakšas, R. (2019). Išplėstinis turto konfiskavimas demokratinėje visuomenėje. *Jurisprudencija*, 26(2), 326–351.
- Drakšas, R. (2020). Teisingumo principas kaip baumės vykdymo atidėjimo prielaida. *Jurisprudencija*, 27(2).
- Fedosiuk, O. (2012). Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 19(2), 715–738.
- Fedosiuk, O. (2016). Dirbtinis kriminalizavimas kaip teisinės praktikos patologija. *Teisės apžvalga*, Nr. 2(14).
- Garland, D. (1990). *Punishment and modern society: a study in social theory*. The University of Chicago Press (Oxford: Oxford University Press).
- Jarašiūnas, E. (1999). Keletas Konstitucinio Teismo, vieno iš konstitucinės doktrinos kūrėjų, veiklos aspektų. *Jurisprudencija*, 12(4), 47–57.
- Justickis, V., Kurapka, E. (2010). Įstatymo leidyba ir saugumo užtikrinimas. Įstatymų kriminogeniškumo problema ir jos sprendimo būdai. Iš: *Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Kalpokas, V. (2012). Baudžiamosios politikos tyrimai Lietuvoje. Iš: *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Vilnius: Teisės institutas.
- Kanapickienė, R. (2009). Įmonių vidaus kontrolės sistema transformacijų procese: kūrimas, raida, problemos. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Vilniaus universitetas [interaktyvus] <https://epublications.vu.lt> [žiūrėta 2023 m. gegužės 13 d.].
- Kanišauskas, S. (2014). *Aksiologijos įvadas*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Kūris, E. (2002). Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Iš: *Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje = Rozwój zasad konstytucyjnych w prawoznawstwie konstytucyjnym*. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos

- Konstitucinio Tribunolo konferencijos medžiaga, 2001 m. birželio 11–12 d., Neringa. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas.
- Nevera, A., Murauskienė, D. (2023). *2022 metų Lietuvos baudžiamosios politikos aktualijos ir jos efektyvinimo kryptys* [interaktyvus] Lietuvos teise 2023_web-38-57.pdf (mruni.eu) [žiūrėta 2023 m. birželio 30 d.].
- Pavilonis, V. (1998). Konstitucinės baudžiamųjų įstatymų rekodifikacijos ištakos. Iš: *Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė*. Konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras.
- Pavilonis, V., Abramavičius, A. (1994). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso novelos. *Teisė*, 28.
- Piesliakas, V. (1996). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso principinės nuostatos. *Teisės problemos*, 4.
- Sakalauskas, G. (2012). Baudžiamosios politikos samprata. Iš: *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Vilnius: Teisės institutas.
- Švedas, G., Prapiestis, J., Vosyliūtė, A., Prapiestis, D. (2022). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies sistemiškumo iššūkiai*. Monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Švedas, G. (2006). *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
- Švedas, G. (2011). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies straipsnių sankcijų sudarymo probleminiai aspektai. *Teisė*, 79.
- Švedas, G. (2012). Veikos kriminalizavimo kriterijai: teorija ir praktika. *Teisė*, 82.
- Vaišvila, A. (1997). Etatizmas – konceptuali teisės reformos kliūtis. *Teisės problemos*, 3.
- Vermögensstrafe und „modernes“ Strafrecht. Eine verfassungsrechtliche, strafrechtsdogmatische und kriminalpolitische Untersuchung zu § 43a StGB.* (1997) Tido Park, Berlin.

Teismų praktika

- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2021 m. balandžio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo nuostatų, susijusių su savivaldybių merų rinkimais ir įgaliojimais, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. TAR, 2023-05-03, Nr. 8338.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnių, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 105-3318.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 189¹ straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. TAR, 2017, Nr. 4356.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1997, 104-2644.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos baudžiamosiose bylose dėl nusikalstamų veikų ekonomikai ir verslo tvarkai (BK XXXI skyrius) apžvalga (I dalis), 2023 m. gegužės 11 d. *Teismų praktika*, 58 [interaktyvus] <https://www.lat.lt/lat-praktika/teismu-praktikos-apzvalgos/baudziamuju-by-lu-apzvalgos/68> [žiūrėta 2023 m. birželio 30 d.].

Kiti šaltiniai

- Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 250, 251 ir 252 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto [interaktyvus] <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt> [žiūrėta 2023 m. birželio 27 d.].
- Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo 170³ straipsniu įstatymo projekto [interaktyvus] <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt> [žiūrėta 2023 m. birželio 27 d.].
- Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 60, 129, 135, 138, 169, 170, 170¹ ir 170² straipsnių pakeitimo įstatymų projekto [interaktyvus] <https://e-seimas.lrs.lt/rs/lasupplement/TAP/d6b9> [žiūrėta 2023 m. birželio 28 d.].
- Lietuvos Respublikos Seimo teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 154 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIVP-886 [interaktyvus] <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK> [žiūrėta 2023 m. birželio 28 d.].
- Baudžiamosios politikos pokyčiai užtikrins proporcingą ir teisingą baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimą [interaktyvus] <https://tm.lrv.lt/lt/naujienos/baudziamosios-politikos-pokyčiai-uztikrins-proporcinga-ir-teisinga-baudziamosios-atsakomybes-igyvendinima> [žiūrėta 2023 m. birželio 27 d.].
- Informacijos ir ryšių departamento duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotas nusikalstamas veikas (Forma _3Ž-ITĮ) [interaktyvus] https://ird.lt/reports/view_item_datasource?id=10218&datasource=78206 [žiūrėta 2023 m. birželio 30 d.].
- Pagrindiniai socialiniai rodikliai. Bazinė socialinė išmoka (anksčiau MGL) [interaktyvus] [žiūrėta 2023 m. gegužės 27 d.].
- Psichologijos žodynas* (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Verslo žinių žodynas* [interaktyvus] <http://zodynas.vz.lt/aplaidumas> [žiūrėta 2023 m. gegužės 13 d.].